

SPOMENIČKA BAŠTINA ANTIČKOG FAROSA

Kovačić, Antonela

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:133391>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

ZAVRŠNI RAD

SPOMENIČKA BAŠTINA ANTIČKOG FAROSA

ANTONELA KOVAČIĆ

Split, 2023.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI

SPOMENIČKA BAŠTINA ANTIČKOG FAROSA

Studentica:
Antonela Kovačić

Mentorica:
Ana Torlak, doc. dr. sc.

Split, 2023.

Sadržaj:

1. Uvod.....	2
2. Položaj i osnutak kolonije.....	3
3. Starogradsko polje	5
4. Izgled antičkog grada.....	9
4.1. Bedemi Farosa	10
4.2. Stambena arhitektura.....	14
5. Ostali spomenici.....	20
5.1. Mozaici.....	20
5.2. Kultni spomenici.....	22
5.3. Nadgrobni spomenici.....	25
5.4. Skulptura	26
5.5. Numizmatika, geme, nakit, keramika.....	28
6. Zaključak.....	34
7. Popis literature	35
8. Popis slikovnih priloga	37
9. Sažetak	42
10. Monumental heritage of the ancient Faros.....	43

1. Uvod

Na današnjem položaju Staroga Grada na Hvaru zaustavili su se grčki doseljenici s egejskog otoka Parosa. Polazište za proučavanje urbanizma Farosa novija su arheološka istraživanja kojima pronađena znatan broj ulomaka spomenika, otkriven je jugoistočni kut grada obuhvaćen megalitskim bedemima, istočna gradska vrata s kulama te niz stambenih blokova. Zbog isprepletanja ilirske, grčke i rimske kulture, ovo područje predstavlja nepresušan izvor novih saznanja, koji zahvaljujući novim tehnologijama i novijim arheološkim istraživanjima dovodi do odgovora na mnoga do sad još neodgovorena pitanja. U ovom radu obradit će se nastanak Farosa, a pomoću priloženih fotografija i ilustracija lakše ćemo upoznati spomeničku baštinu ovog antičkog grada te način života njegovih stanovnika prije nastanka kolonije, ali i nakon njezina osnutka.

2. Položaj i osnutak kolonije

Zemljopisni položaj otoka Hvara bitno je utjecao na povijest i razvoj Farosa. Sa svojih 68 km dužine, smješten u središnjem dijelu današnje hrvatske obale s brojnim zaštićenim uvalama i lukama, bio je nezaobilazno pristajalište lađama na njihovom plovnom putu duž istočne jadranske obale.¹

Usprkos velikom otporu ilirskog autohtonog stanovništva i zahvaljujući Dionizijevoj pomoći, Parani su osnovali grad Faros 384. godine prije Krista. Osnivanje kolonije zabilježeno je u povijesnim izvorima, u prvom redu kod Diodora, koji prenosi podatke prethodnika: »Parani su prema nekom proročanstvu odaslali naseljenike u Jadran i stekli na njemu otok Faros, a zajedno je to s njima izvršio tiranin Dionizije.« (Diod. XV., 13, 4) Izričito osvajanje terena potvrđeno je arheološkim istraživanjima otkrićem uništenog i spaljenog ilirskog naselja, a to se također očitava u Diodorovim opisima.²

Slika 1. Otok Hvar dug je oko 70 km
(Solarić, M. 2009. str. 60)

Kada su Grci ovdje došli i trajno ostali, na otoku Hvaru kao i na čitavoj našoj obali i unutrašnjosti živjeli su Iliri.³ Njihova su sjedišta bila postavljena na brdskim uzvišenjima. No kako se danas pejzaž izmijenio, borova šuma i gusto sredozemno grmlje pokrivaju lokalitete na kojima je obitavao taj ilirski narod.

Ono što znamo o antičkoj, grčkoj i rimskoj povijesti ovih krajeva koje je obuhvatila antička civilizacija u znatnome se dijelu oslanja na podatke iz grčkih i rimskih natpisa.⁴ Iz tih natpisa saznajemo važna povijesna događanja te zanimljive činjenice o životu antičkih predaka koji su obitali na ovim prostorima. Najstarijim danas

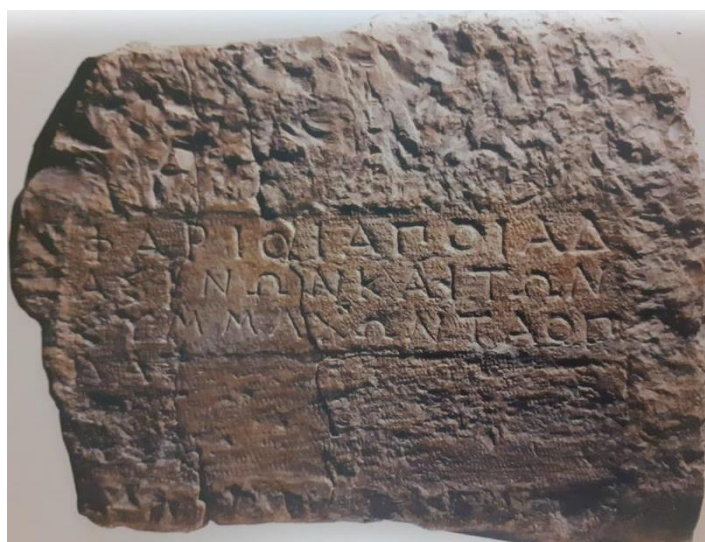
¹ Zaninović, Marin. "Teritorij Pharosa." *Prilozi povijesti otoka Hvara X*, br. 1 (1997): str. 7.

² Jeličić Radonić, Jasna. "Faros i pitagorejska načela urbanog planiranja." *Filozofska istraživanja* 37, br. 2 (2017), str.231.

³ Ibid. str. 9.

⁴ Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995., str. 39.

poznatim hvarskim natpisom smatra se onaj s pobjednog spomenika (tropeja) što su ga Farani podigli kada su pobijedili domaće Jadasine.⁵ Većina znanstvenika povezuje taj natpis sa onim Diodira Siciliskoga, kojim on ističe napad na novoizgrađeni grčki Faros. Grčki nadgrobni natpisi uglavnom su nastali tokom 2. st. pr. Kr., a što se tiče latinskih natpisa, oni potječu iz 2. ili 3. stoljeća za vrijeme vladavine Rimljana.

Slika 2. Farski tropej (Arheološki muzej u Zagrebu)
(Jeličić Radonić, J. 1995. str. 16.)

Političke pretpostavke za parsku kolonizaciju Farosa također treba uzeti u obzir. Do nje je došlo u vrijeme neposredno nakon Peloponeskog rata u kojemu je pobjedu izvojevala Sparta te je idućih godina ostvarila političku hegemoniju nad mnogim grčkim polisima, među njima i nad Parosom. Istodobno je tiranin Dionizije Stariji, čvrsti spartanski saveznik, na Siciliji stvorio najveći i najmoćniji polis na zapadnom Mediteranu.⁶ Starogradska uvala Grcima je nudila sigurnu morsku luku, izvore pitke vode, te plodnu zemlju pogodnu za poljoprivrednu proizvodnju i prehranjivanje buduće kolonije. Prema onome čime danas raspolažemo za Faros možemo zaključiti da je grad imao pretežno zemljoradničkog stanovništva i da zajednica nije bila podijeljena na one koji hranu samo proizvode i na one koji je samo koriste.⁷

⁵ Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. str. 40

⁶ Kukoč, Mislav. "Je li Faros ustrojen prema Platonovoj zamisli?." *Metodički ogledi* 18, br. 2 (2011): 21-3. str. 26.

⁷ Kirigin, Branko. "Faros, parska naseobina." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, br. 1 (2004): 9-301, str. 77.

3. Starogradsko polje

Spomeničko značenje starogradskog agera nije u pukom zbroju svih vila rustika (lat. villa rustica), kasnoantičkih i starohrvatskih crkvice u njemu, nego u totalu njegova prostora koji predstavlja živi kulturno-povijesni i prirodni rezervat što do kraja povijesti može ostati u istoj funkciji i u istom obliku, jer ničega prirodnijeg od toga nema.⁸

Pravilna podjela Farske hore tekla je paralelno s osnivanjem grada.⁹ Grad Faros sastojao se od gradskog centra koje su zvali asti i njemu pripadajućeg agrarnog teritorija koje su nazivali hora. Plodno Starogradsko polje, tada znano kao Hora Faru, omogućavalo je samostalnost antičkom Farosu. Ono ga je učinilo pravim gradom državom. Sve do prije trideset godina pretpostavljalo se da dobro očuvani ostaci suhih zidina oko parcela u Starogradskom polju potječu iz rimskoga doba, jer upravo je većina pronađenih ostataka i artefakata iz toga razdoblja. Novija sustavna istraživanja pokazuju da su ostaci suhih zidina zapravo ostaci starije grčke parcelacije. Faroska hora, tj. današnje Starogradsko polje, dugo je oko 6 km i proteže se od Staroga Grada prema Vrboskoj, a poprečno je široko oko 2 km. Smješteno je u središnjem dijelu otoka Hvara.¹⁰

Slika 3. Starogradsko polje

(foto: <http://stari-grad.eu/hr/hvar-otok-unesco/stari-grad-i-starogradsko-polje>)

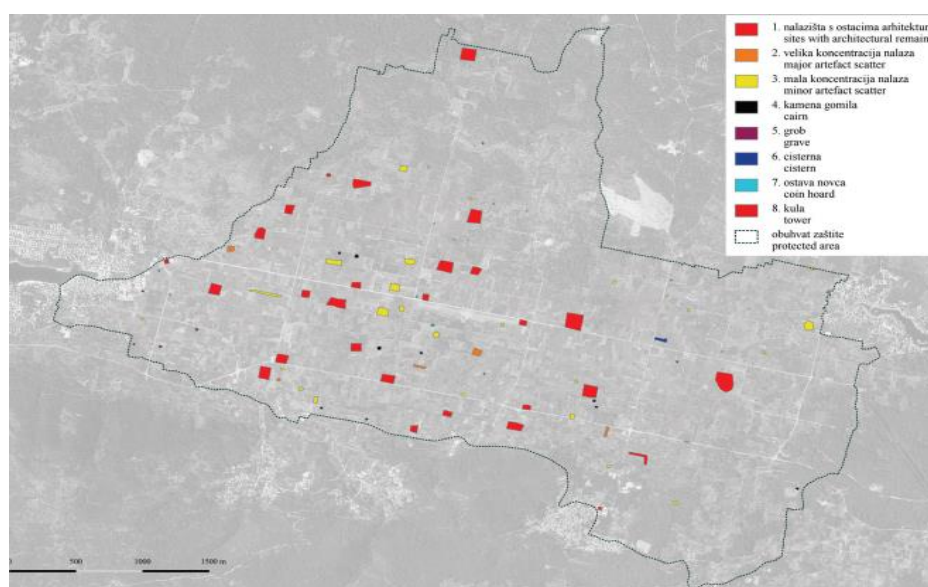
⁸ Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995., str. 7.

⁹ Katić, Miroslav. "Proizvodnja i raširenost amfora Faros 2 na Istočnoj obali Jadrana." *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 44, br. 1 (2019): 121-131. str. 121.

¹⁰ Solarić, Miljenko i Nikola Solarić. "Iskolčenje zemljišnih čestica i najstariji kamen međaš u Hrvatskoj iz 4. stoljeća prije Krista." *Kartografija i geoinformacije* 8, br. 12 (2009): 59-77 str. 63.

Osim nacionalne formalne zaštite krajolika, Polje je upravo zbog najbolje očuvane grčke podjele zemljišta (unutar koje se nalazi 90 zasad otkrivenih pojedinačnih arheoloških nalazišta te brojni ostaci etnološke baštine) i nepromijenjenog načina korištenja prostora upisano na UNESCO-ov popis svjetske baštine.¹¹

Intenzivnija arheološka istraživanja Starogradskog polja započeta su 1982. godine i s prekidima traju sve do današnjih dana. Pojednim ostacima antičkih građevina koje stoje samostalno, prijete prirodna degradacija, odnosno urušavanje. S druge strane, velik je broj nalazišta na kojima nisu utvrđene promjene te se smatraju dobro očuvanima, iako su danas prekriveni gustom neprohodnom vegetacijom.¹²

Slika 4. Arheološka nalazišta u obuhvatu zaštite Starogradskog polja
(Popović, S. 2017. str. 581)

Najstariji spomen o starinama u Starogradskom polju nalazimo u Hvarskom statutu iz 1331. godine. Polje se u srednjem vijeku zvalo polje Svetog Stjepana i Vrbanja (*Campus Sancti Stephani et Varbagni*), po zaštitniku otoka Hvara, odnosno Hvarske komune i prema najvećem selu na otoku.¹³

Polje su kolonisti premjerali i međusobno podijelili. U tehničarima suhazida izgradili su cijeli sustav parcela, terasa i javnih puteva. U središtu polja, u blizini izvora Dračevica, nalazila se ishodišna točka mjerenja. Grci su Polje podijelili u pravilnu mrežu parcela

¹¹ Popović, Sara. "Koliko je maslina potrebno da...? Valorizacija arheoloških nalazišta u Starogradskom polju." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 110, br. 2 (2017): 577-599, str. 577.

¹² Ibid., str. 597.

¹³ Kirigin, Branko. "Faros, parska naseobina." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, br. 1 (2004): 9-301, str. 93.

koje su nazivali *strige*. Na jednoj od tih parcela pronađen je kamen međaš na kojemu je urezano ime jednog Grka, Matija, sina Pitejevog (Mathios Pytheos).

Slika 5. Međni kamen iz hvarske Farske hore – Starogradskega polja iz 4. stoljeća prije Krista, na kojem je označeno tko je vlasnik zemljišne čestice. Na njemu piše “Međaš Matij Pitejev” (Arheološki muzej u Zagrebu, foto Igor Krajcar) (Solarić, M. 2009. str. 75)

Glavne kulture koje su uzgajali Grci bile su vinova loza, pšenica i maslina, a kako bi zaštitili svoje polje, na uzvišenim položajima formirali su sustav obrane te su ostaci tih kula i danas vidljivi.

U Starogradskom polju nisu uočeni neki očiti ostaci hramova ili svetišta iz grčkog razdoblja, kao što je to uobičajeno na teritoriju nekog predjela u samoj Grčkoj.¹⁴

Slika 6. Polje parcelacija, ortofoto snimak Starogradskega polja s granicom zaštite i vidljivim ostacima grčke parcelacije (Čavić, A. 2017. str. 31)

¹⁴ Kirigin, Branko. "Faros, parska naseobina." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, br. 1 (2004): 9-30, str.180.

3.1. Tor, Maslinovnik i Purkin kuk

Odavno poznata kula na položaju Tor povrh Jelse udaljena oko 10 km zračne linije od Farosa, izazivala je razne interpretacije oko toga kome je pripadala. Neki su mislili da je ona grčkoga porijekla, a neki da je ilirskog.¹⁵ Neki povjesničari smatraju da ju je izgradio i sam Demetrije Faranin. Postoji i mišljenje da je kula ustvari *turris pharia* koja je noću služila kao orjentaciona točka onima koji su plovili Hvarskim kanalom te da taj naziv ima i veze sa samim imenom otoka.¹⁶

Tor je, za razliku od Maslinovika, dao više pokretnih arheoloških nalaza i šireg kronološkog raspona, što svjedoči da se kula i naselje ispod nje duže održalo u životu, odnosno i u 3. st. pr. Kr.¹⁷

Slika 7. Kula Tor nad ilirskom gradinom
(Jeličić Radonić, J. 1995. Str. 43)

Ostaci kule Maslinovik pronađeni su na uzvisini sjeverno od Starogradskeg polja. Kulu prvi spominje advokat Gian Antonio Botteri 1897. kada opisuje nalaze kamenih blokova u Starom Gradu i uspoređuje ih s onima na položajima Purkin kuk, Maslinovik i Tor.¹⁸ Danas Maslinovnik okružuje borova šuma i gusta makija, a pogled s nje se pruža preko cijeloga Polja. Kula je građena na živoj stijeni koja je

¹⁵ Kirigin, Branko. "Faros, parska naseobina." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, br. 1 (2004): 9-301, str.100.

¹⁶ Ibid. str. 111.

¹⁷ Ibid. str. 111.

¹⁸ Ibid. str. 112.

poravnavana kako bi bolje prihvatila temeljne blokove kule, koji su širi od ostalih, slaganih povrh njih za 15-20 cm.¹⁹

S utvrde na Purkinom kuku, također se vidi cijelo Starogradsko polje. Pretpovijesna gomila na Purkin kuku je najveća gomila na otoku Hvaru i lako je moguće da je imala posebnu funkciju (kultnu?) koja se u grčko doba nastavila dogradnjama uz njezin zapadni dio.²⁰

¹⁹ Ibid. Str. 112.

²⁰ Ibid. Str.114.

4. Izgled antičkog grada

Mnogi se povjesničari pitaju kako je zapravo izgledao ovaj grad jer su samo na jednom malom dijelu današnjeg Staroga Grada vidljivi ostaci bedema, ulica i kuća Farosa. Obradeno kamenje grčkih bedema koristilo se stoljećima za gradnju kuća, crkava i zvonika. Budući da područje antičkog Farosa arheološki nije dovoljno istraženo, nemoguće je dublje ući u problem njegovog urbanizma.²¹

Pouzdaniji tragovi ilirske stambene arhitekture nisu pronađeni zbog preslojenosti najstarijeg stratuma kasnijom grčkom arhitekturom. Tome je u velikoj mjeri pridonio požar, u kojem je cijelo naselje nastradalo.²² To nam govori da se u izgradnji kuća pozamašno služilo drvom.

4.1. Bedemi Farosa

Datiranje bedema Farosa već je dugo predmet rasprave. Pri istraživanjima datacije zidanih struktura, često je dolazilo do netočnih zaključaka, budući da su varijacije u načinu gradnje i upotrebi materijala česte i unutar pojedinog vremenskog razdoblja.²³

Od 16. stoljeća do druge polovice 19. stoljeća na Hvaru se često raspravljalo je li Faros bio u Hvaru ili u Starom Gradu. Za bedeme Fara se sa sigurnošću jedino pisalo da su izgrađeni od autohtonog kamena.²⁴ Veliki kameni blokovi prvog bedema Fara mnogo su puta iznova korišteni, stoga i danas čine temelje nekoliko građevina koje su dio povijesne jezgre Staroga grada.

Prvi opis ostataka zidina Farosa donio je Antun Matijašević Karamaneo početkom 18. stoljeća koji samo navodi kako se u Starom Gradu nalaze impresivni i veliki ostaci zidina sastavljeni od velikih četvrtastih blokova osobito između kuća Lukojević i Gazzari, koje ni do danas nisu identificirane.²⁵

Raspravu smještaja antičkog Farosa zaključio je povjesničar Šime Ljubić svojom knjigom »*Faria Citta Vecchia e non Lesina*«²⁶ (Farija Stari Grad, a ne Hvar) u kojoj je analizirao sve raspoložive arheološke podatke i pisane izvore. Ljubić je posebno

²¹ Urbanistički razvoj Staroga Grada, Jakša Barbir, Prilozi povijesti otoka Hvara XII / 2014., str. 42.

²² Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. str. 51.

²³ Popović, Sara. "Kamenolomi Starogradskog zaljeva: problematika podrijetla kamena korištenog za izgradnju bedema antičkog Fara." *Archaeologia Adriatica* 6, br. 1 (2012): 107-128, str. 108.

²⁴ Ibid, str. 109.

²⁵ Kirigin, Branko. "Faros, parska naseobina." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, br. 1 (2004): 9-301, str. 67.

²⁶ Šime Ljubić, *Faria, Citta Vecchia e non Lesina*, Zagreb, 1873.

zaslužan zato što je prvi uočio postojanje pravilne parcelacije zemljišta unutar Starogradskog polja. Tada se smatralo da je Starogradsko polje zapravo rimski *ager colonicus* kolonije Farije. Narednim istraživanjima pokazalo se da su otok, pa tako i Stari Grad i Starogradsko polje bilo intenzivno naseljeni i tokom Rimskog doba.

Nešto kasnije od Ljubića, Sir Richard F. Burton zapisao je zanimljiv opis grada oslanjajući se uglavnom na Ljubićevo mišljenje. On donosi i crtež blokova faroskih zidina i navodi podatak kako je između 1840. i 1848. u rimskom Arheološkom institutu objavljena studija o Farosu i vjerojatno plan grada. Koncem prošlog stoljeća starogradski advokat i starinar Gian Antonio Botteri, iznijet će mišljenje kako je središte Farosa bilo kod crkve sv. Nikole.²⁷

Branimir Gabričević je 1968. godine predložio novi raster Farosa. Zaključio je da je Duboković-Nadalinijev tlocrt premalen da bi to mogao biti grad. Smatrao je da je grad imao centripetalni izgled, to jest da je agora bila u središtu grada, a kuće za stanovanje oko grada, te da je takva organizacija grada karakteristična za rimski svijet. To ga je navelo da grad datira nakon drugog ilirskog rata 219. godine. pr. Kr., odnosno da su sadašnji ostaci fortifikacija iz doba nakon što su Rimljani, prema Polibiju (IV, 16) razrušili grad.²⁸

Proučavanjem povijesne obale starogradskog zaljeva, Jakša Barbir 1980. godine donio novi prijedlog.²⁹ Na temelju ostataka antičkih zidina, Barbir je trg grada smjestio u jugoistočni dio grada, jer je smatrao da grad nema oblik kakav je predlagao Gabričević. No ni njegov prijedlog nema čvrstu arheološku potvrdu.

²⁷ Kirigin, Branko. "Faros, parska naseobina." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, br. 1 (2004): 9-301, str. 67.

²⁸ Ibid.. Str. 68.

²⁹ Ibid. Str. 68.

Slika 8. Prijedlog rekonstrukcije Farosa na poluotočiću uz ušće rijeke (prema J. Jeličić Radonić)
(Jeličić Radonić, J. 1995. Str. 153)

Što se tiče datacije arhitekture grčkog grada Fara, najviše se oslanjalo na Diodora koji piše kako 385/4. godine pr. Kr. Farani, nakon bitke s Ilirima, osnovani grad utvrđuju bedemima. Dugo se za masivne bedeme u konobi Gramotorov smatralo da je riječ upravo o tom prvom, izvornom bedemu Fara i temeljem toga se raspravljalo o položaju i veličini utvrđenog grčkog grada. Tek su arheološka istraživanja 1993. godine dokazala da je riječ o masivnim fortifikacijama koje su građene nakon sredine 3. stoljeća po. Kr., ponovnim korištenjem blokova grčkog bedema. Istraživanja 2012. godine u Starome Gradu dokazala su da niti ostaci bedema na lokalitetu Sv. Ivan-Remete vrt, za koje se do sada smatralo da su izvorni bedemi koji zatvaraju jugoistočni ugao grada Fara, nisu fortifikacije iz vremena osnutka grada.³⁰

Arheološkim istraživanjima utvrđen je i pravac istočnih bedema s gradskim vratima te djelovima trakta južnih zidina. Istočni gradski bedem i sklop antičke grčke građevine pronađen je u sklopu kompleksa crkve Sv. Ivana. Uz apsidu crkve sv. Ivana nalazi se nekoliko zidova koji su nedvojbeno grčki (datiraju se u 4. st. pr. Kr.) i dio su

³⁰ Popović, Sara. "Kamenolomi Starogradske zaljeva: problematika podrijetla kamena korištenog za izgradnju bedema antičkog Fara." *Archaeologia Adriatica* 6, br. 1 (2012): 107-128, str. 108.

stambene arhitekture od nekoliko prostorija. Istraživači navode i ostatke ulica, hodnika, trijema, praga i bunara koji bi pripadali ovom grčkom sloju.³¹

Slika 9. Pogled na istočne bedeme
(Jeličić Radonić, J. 1995. Str. 57)

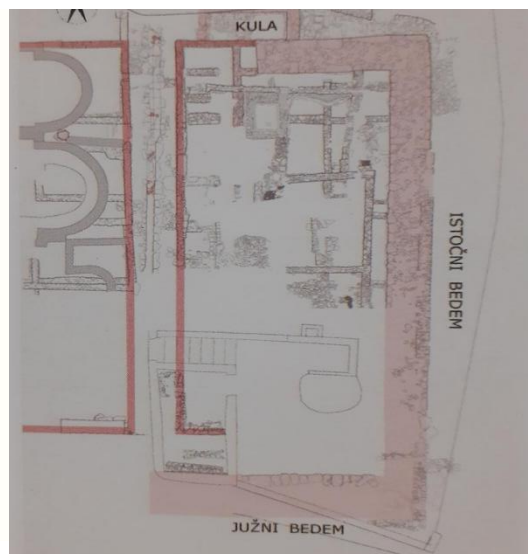
Otkriven je i dio južnog bedema, iako nam nije u cijelosti poznato njegovo pružanje u smjeru zapada. U arhivskim podacima zabilježeni su ostaci južnih bedema u blizini crkve sv. Nikole čiji su kameni blokovi korišteni za gradnju zvonika župne crkve sv. Stjepana.

Slika 10. Megalitski blokovi ugrađeni u zvoniku
(Jeličić Radonić, J. 1995. Str. 27)

³¹ Kirigin, Branko. "Faros, parska naseobina." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, br. 1 (2004): 9-301, str. 74.

Južni gradski bedem bio je izrazito dobro očuvan do izgradnje ceste za grad Hvar tokom prošlog stoljeća. Bedem se pružao u smjeru istok-zapad, a sastojao se od dva lica s ispunom po sredini. Odlično očuvan na tome mjestu gradski bedem je imao sa svake strane po četiri reda velikih kamenih blokova. Daljnjim istraživanjem utvrđeno je da se zid protezao preko dijela neke prijašnje grčke građevine. Naime, gotovo pokraj samoga megalitskog bedema i usporedno s njim otkopan je veliki kameni prag i dio zida od pravilnih izduženih klesanaca, što pokazuje klasičnu strukturu grčke arhitekture.³² Pokraj vanjske strane zida otkriveno je nekoliko primjeraka grčke i helenističke keramike, dok su s unutrašnje strane pronađene tegule, amfore te ulomak mozaika.

Slika 11. Tlocrt jugoistočnih bedema s gradskim vratima
(Jeličić Radonić, J. 1995. Str. 58)

Pored crkve sv. Nikole pružala se glavna gradska arterija do mora, smjera sjever–jug, čiji su elementi potvrđeni arheološkim istraživanjima. Najmanje su poznati zapadni bedemi koji su se nalazili u blizini Tvrdalja, čiji toponim proizlazi iz fortifikacijske arhitekture. Naime, od ubiciranih istočnih gradskih vrata vodila je prema zapadnim vratima na Tvrdalju druga glavna gradska ulica. Sjeverni bedemi grada uz samu obalu mora nisu još otkriveni.³³ Sjeverni gradski bedem protezao se od konoba obitelji Zanimović, Plančić te Tadić - Gramotorović pa sve do zvonika današnje crkve Svetog

³² Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. str. 72.-73.

³³ Jeličić Radonić, Jasna. "Faros i pitagorejska načela urbanog planiranja." *Filozofska istraživanja* 37, br. 2 (2017), str. 233.

Stjepana, a potvrđeno je da je služio kao obrambeni zid. Smatralo se da je ta sjeverna granica megalitskih zidina izgubila važnost u rimsko vrijeme.³⁴

4.2. Stambena arhitektura

Iskopavanja su pokazala da se grčka stambena arhitektura nalazi izvan bedema grada prema Duboković-Nadaliniju, i to na južnom dijelu kod crkve sv. Nikole, na zapadnom dijelu kod dominikanskog samostana i na sjeverozapadnom dijelu unutar današnje jezgre Staroga Grada. Uvjeti nisu omogućavali istraživanje bilo koje nastambe u cijelosti pa zasad nedostaju saznanja o izgledu kuća.³⁵

U jugoistočnom kutu grada Farosa, pored gradskih vrata, pronađena je stambena arhitektura.

U prvom stambenom bloku ističe se radionica purpura. Među ostacima smravljenih ljuštura volaka, pronađeni su i pojedini cijeli primjerci koji pripadaju dvjema lako prepoznatljivim skupinama tih morskih mekušaca - *murex trunculus* i *murex brandaris*.³⁶

Slika 12. Primjerci volaka otkrivenih u jugozapadnom dijelu I. stambenog bloka (Jeličić Radonić, J. 1995. Str. 148)

U svojim istraživanjima dr. sc. Jasna Jeličić Radonić navodi da su stambeni blokovi s kućama bili usmjereni od sjevera prema jugu te da su bili planirani istovremeno s

³⁴ Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995; str. 77.

³⁵ Kirigin, Branko. "Faros, parska naseobina." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, br. 1 (2004): 9-301, str. 75.

³⁶ Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. str. 146.

jugoistočnim bedemima. Prvi stambeni blok znatno je sužen zbog pružanja fortifikacija. Drugi stambeni blok, veličine 75×100 atičkih stopa, tipičan je primjer insule u omjeru 3:4 te predstavlja modul stambene arhitekture Farosa. Modularnim ponavljanjem stambenih blokova izražena je geometrijska shema u čije je središte umetnuta agora. Glavni gradski trg nalazio se na sjecištu ubiciranih glavnih ulica, uokviren pravilnim rasporedom insula. Na tom mjestu i danas je prostrana površina pravokutnog oblika, slično okružena kasnije izgrađenim kućama Staroga Grada. Sa zapadne strane agore pružala se ulica od južnih gradskih vrata do onih sjevernih na obali mora. Pored južne strane trga prolazila je ulica koja je vodila od istočnih gradskih vrata, uz sjeverna pročelja otkrivenih stambenih blokova, prema zapadnim vratima grada na Tvrdalju.³⁷

Neki povjesničari smatraju da je upravo dolaskom Rimljana na vlast, promijenjena urbanistička struktura Farosa, iako obrisi rimskoga naselja danas nisu posve jasni. Rimski povjesničar iz 2. st. prije Krista, Polibije iz Megalopolisa, opisuje događaje oko rimskog zauzeća Farosa i pobjede nad Demetrijom Farskim 219. g. pr. Krista, i u tom kontekstu spominje šumovitu uvalu u kojoj se iskrcala rimska vojska.³⁸

Nakon smrti Dionizija Starijeg i nestanka vojne zaštite, Iliri se ohrabruju i zauzimaju grad Faros. Tijekom ilirskih ratova, Demetrije Farski, vrhovni zapovjednik ilirskih vojski i namjesnik Farosa, priklanja se rimskoj strani. Zanimljive činjenice o životu Demetrija Farskoga pronalazimo u zapisima Diona Kasija, Apijana te Zonare. Iz sačuvanih zapisa saznajemo da je Demetrije, vojskovođa, upravitelj i savjetnik ilirskih vladara, prešao na rimsku stranu, te je iz prvog ilirskog rata izašao kao rimski štićenik na vladarskom položaju.³⁹ Međutim, Demetrijeva promjenjiva politika uzrokovala je razaranje Farosa 219. g. pr. Kr., a s tim se događajem povezuje glasoviti javni natpis, tzv. farska psefizma. Nažalost, dosad su otkrivena samo dva ulomka koja se sadržajno nadovezuju, a predstavljaju četvrtinu izvornog natpisa.⁴⁰

Farska psefizma pronađena je istočno od zvonika crkve sv. Stjepana, no i dalje postoji pitanje gdje je bila javno izložena. Kao što je već spomenuto, natpis psefizma govori

³⁷ Jasna Jeličić Radonić, Miroslav Katić, Faros. Osnivanje antičkog grada. U osvjetljenje 2400. obljetnice utemeljenja, Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Odsjek za povijest umjetnosti, Split 2015. str. 107.–112.

³⁸ Čavić, Aldo. "Starogradsko polje kao kultivirani poljoprivredni krajolik kroz povijest." *Prilozi povijesti otoka Hvara XIII.*, br. 1 (2017): 29-42, str.30.

³⁹ Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. str. 33.

⁴⁰ Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 37.

o razaranju grada Farosa, a sadržaj ovoga spomenika ukazuje na rimsku dobrohotnost u obnovi grada davanjem slobode, ali na određeno vrijeme i pod njihovim patronatom. Nakon toga grad se u potpunosti romanizira.⁴¹

Slika 13. Farska psefizma (Arheološka zbirka Dominikanskog samostana, Stari Grad)
(Jeličić Radonić, J. 2021. Str. 40)

U ranom rimskom razdoblju grad je vjerojatno bio otvoren prema moru. Gradske su zidine razorene porazom Demetra Farskog, a za vrijeme Augustove vladavine, kada su uspostavljeni mir i blagostanje Rimskog Carstva, nisu bile neophodne. Nakon toga vjerojatno nisu bile obnovljene na istome mjestu, a slična situacija pokazuje i grčki grad Issa, gdje također u rimskom periodu nisu bili potrebni gradski bedemi uz morsku obalu.⁴² Tek u kasnijoj antici dolazi do promjena u izgledu grada. Zbog sve češćih napada barbarskih naroda, obnavljaju se obrambeni zidovi diljem Carstva, pa tako i zidine Farosa. U ranom rimskom razdoblju obnavlja se stradala izvorna grčka arhitektura. Iako je zadržan njezin vanjski perimetar, vidljive su promjene na pojedinim insulama te je donekle promijenjen unutrašnji raspored.⁴³

⁴¹ Ibid., str. 41.

⁴² Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 204.

⁴³ Ibid. Str. 90.

Rimljani su grčke parcele podijelili na manje jedinice te sagradili brojne gospodarske i ladanjske *ville rustice*. Pokazalo se da su dolaskom rimskih građana mnoge grčke građevine prenamijenjene.⁴⁴ Rimske gospodarske i ladanjske *villae rusticae* bile su jedna od glavnih karakteristika antičkog Sredozemlja. One su se u pravilu nalazile usred polja vinograda ili maslina, a služile su za proizvodnju vina, ulja, konzerviranje mesa itd. Sa svojim su imanjima Rimljani donijeli i nove tehnologije kako u poljoprivredi tako i u drugim aspektima.⁴⁵

Slika 14. Kupinovik, *villa rustica*, u kasnoj antici pogon za proizvodnju ulja (Čavić, A. 2017., str. 41)

Za vladavine Rimljana Faros dobiva i status municipija. Starogradsko polje je tada nazvano *Ager Pharensis*, a grad Faros postaje *Faria*. Početak romanizacije ovoga područja najbolje pokazuju nalazi novca koji potječu iz ranih rimskih razdoblja, a dobar primjer za to je Remetin vrt. Do danas su također očuvani i ostaci mozaika i fresaka kojima su se Rimljani ukrašavali javne i privatne prostore. U neposrednoj blizini od prije poznatih rimskih mozaika otkivenih 1923. u Srednjoj ulici u Starome Gradu na Hvaru, izašla su na vidjelo dva nova mozaika. Svi ti mozaici pripadaju jedinstvenome sklopu arhitekture. S obzirom na veličinu i uređenje objekta, u pitanju je vjerojatno rimska građevina javnog karaktera ili *villa urbana* neke ugledne osobe.⁴⁶

⁴⁴ Antički gradovi u Hrvatskoj, Mirjana Sanader 2009. god., str 38.

⁴⁵ Zaninović, Marin. "Hvarske antičke vile - Kupinovik kraj Dola." *Arheološki radovi i rasprave* 18, br. 1 (2017): 7-15. str. 15.

⁴⁶ Jeličić-Radonić, Jasna. "RIMSKA VILLA URBANA U STAROM GRADU NA HVARU." *Arheološki radovi i rasprave* 12, br. 1 (1996): 149-161. str.149

Iako je otkriveno preko 300 manjih ulomaka fresaka oslikanih raznim motivima, nije moguće rekonstruirati ih u cjelosti. Smatra se da su upravo neki od ulomaka fresaka, koji su pronađeni u glavnoj prostoriji jedne od insula, kasnije su korišteni u podlozi ranokršćanskih mozaika.⁴⁷

Slika 15. Ulomak freske s prikazom ptice
(Jeličić Radonić, J. 2021. Str. 67)

Nakon pada otoka pod rimsku vlast i njihova utjecaja na izgled Farosa, slijedi srednjovjekovno razdoblje od doseljenja Hrvata. Početkom 8. stoljeća na otok prodiru Slaveni koji preuzimaju antičko ime grada i za cijeli otok – Hvar.

U 15. st. Stari Grad se nastavlja širiti prema zapadu i sjever i počinje prva izgradnja na Tvrđalju. Zanimljivo je uočiti da se ovo područje i prije izgradnje dvorca Petra Hektorovića nazivalo Tvrđalj, možda zbog ostataka antičkih bedema, a možda i po nekoj srednjovjekovnoj utvrđi.⁴⁸

⁴⁷ Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 62

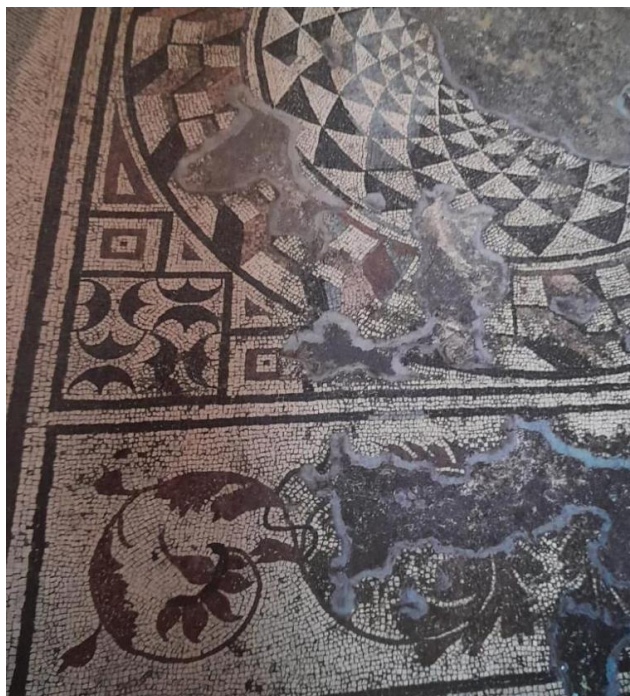
⁴⁸ Barbir, Jakša. "Urbanistički razvoj Staroga Grada (priredio. V. Tarbušković)." *Prilozi povijesti otoka Hvara* XII, br. 1 (2014): 41-57, str. 53.

5. Ostali spomenici

5.1. Mozaici

Najstariji arheološki ostaci pronađeni u Starom Gradu na Hvaru nastali su još u ilirskom naselju. Iskopani arheološki materijal predgrčke faze u najvećem postotku čini gruba keramika prostoručno rađena, bez lonačarskoga kola.⁴⁹

Srednja ulica i ulica Vagonj obiluju antičkim nalazima. U ulici Vagonj otkriven je grčki pločnik i dio zida grčke građevine te razni keramički ulomci, dok je u Srednjoj ulici otkriven rimski mozaik. Na uglu ulice Vagonj i Dominikanskog samostana 1991. godine otkriven je kameni blok grčke arhitekture te keramika za koju arheolozi smatraju da koja potječe još iz ilirskog naselja.

Slika 16. Rimski mozaik otkriven u ulici Vagonj i Srednjoj ulici, Rimsko doba, 1-2. st. poslije Krista (Jeličić-Radonić, J.1995. Str. 17.)

Arheološkim istraživanjima u prizemlju kuće (čest. zgr. 197/1 K.O. Stari Grad) otkriven je jugoistočni kraj mozaika s meandarskim prepletima, čiji se najveći dio nalazi ispod pločnika Srednje ulice, otkriven je novi mozaični tapet.⁵⁰ Mozaik je izrađen od bijelih, crnih i crvenih kockica. Kvadratnog je oblika s upisanim krugom i različitim geometrijskim motivima. U sredini mozaika nalazi se inačica rozete, a

⁴⁹ Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. str.51.

⁵⁰ Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 108.

motivi squama napravljeni od crnih i bijelih komadića postupno se smanjuju prema središtu kruga. Tu je mozaik nažalost u potpunosti oštećen te se može samo pretpostaviti kakav je ornament krasio središte mozaika. Centralni kvadrat u kojem se nalazi rozeta uokviren je pravokutnim poljima koje krase geometrijski motivi kvadrata i rombova. Polja manjih kvadrata, koji se nalaze u kutovima, ukrašeni su cvjetovima crvene boje na bijeloj podlozi. Pravokutnici i kvadrati obrubljeni su trobojnom pletenicom izrađenom od crnih i bijelih kockica.⁵¹

Slika 17. Pogled na novootkriveni mozaik
(Jeličić Radonić, J. 2021. Str. 108.)

Prilikom postavljanje nove kanalizacijske mreže u gradskoj jezgri Staroga Grada tokom 2021. i 2022. godine pronađen je mozaik za koji arheolozi smatraju da potječe iz rimskoga doba. Mozaik je izrađen od raznobojnih kockica, a najvjerojatnije je krasio rimsku *villu urbanu*. Muzej Staroga Grada razmatra mogućnost premiještanja mozaika u muzej, a na mjestu na kojem se sada nalazi, napravili bi repliku.

Slika 18. Ponovno otvoreni mozaik iz rimskoga doba
(preuzeto: <https://www.jutarnji.hr/kultura/art/na-otoku-hvaru-nakon-stotinu-godina-ponovno-otvoren-mozaik-iz-rimskog-doba-15104543#&gid=1&pid=4>)

⁵¹ Ibid. Str. 108.-109.

5.2. Kulturni spomenici

U jednoj konobi kuće na Vukovarskoj cesti, prilikom kopanja septičke jame, otkriven je grčki luterion. Luterion se sastoji od kvadratne baze iz koje izlazi kanelarni stupić što završava rastvorenim pladnjem. Na vratu je izrađen ukras urezanih grančica, a na početku kanelira očuvana su četiri pečatna ukrasa. Na bazi su urezana dva grčka slova.⁵²

Slika 19. Luterion, grčko doba, keramika
(Jeličić Radonić, J. 1995. Str. 20)

Skromni ostaci arhitektonskih ukrasa hramova ili skulpture i reljefnih prikaza božanstava neosporno pokazuju kontinuitet štovanja pojedinih grčkih kultova, a kasnije i onih rimskih. U Arheološkoj zbirci Dominikanskog samostana izložen je dio reljefnog friza za kojega se smatra da je pripadao rimskome hramu. Na njemu uočavamo dva mitološka bića, grifone, koji stoje jedno nasuprot drugoga, a između njih se nalazi kantaros. Kasnije je na navedenom ulomku friza probijen otvor za izlijevanje vode, što dovodi do pretpostavke da je služio kao javna slavina.⁵³

Slika 20. Ulomak reljefa friza (Arheološka zbirka Dominikanskog samostana, Stari Grad)
(Jeličić Radonić, J. 2021. Str. 127)

⁵² Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. str. 103.

⁵³ Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 127.

Pronađeni dijelovi natpisa i skulptura koji su ukrašavali hramove, govore nam o štovanju božanstava rimskome gradu Farosu. No, i dalje je otvoreno pitanje gdje se nalazio hram kojem je pripadao navedeni ulomak. Antički su hramovi najčešće bili građeni na visokim područjima kako bi dominirali nad ostatkom grada. Pretpostavlja se da je upravo na mjestu gdje se danas nalazi crkva sv. Nikole, nekoć stajao hram kojeg su Farani izgradili u čast svojim božanstvima, jer odatle se, naime, teren naglo spušta prema sjevernom dijelu grada do morske obale.⁵⁴

Rimska povijest antičkog Farosa zasjenjena je onom prethodnom, grčkom. Toj se civilizaciji u počecima istraživanja pridavalo više važnosti i pozornosti, te su zbog toga otkriveni samo pojedini segmenti rimskoga dijela grada. Prilikom pojedinih poljoprivrednih ili građevinskih radova slučajno su otkriveni rimski nalazi pa tako i usputno zabilježeni. Ti ostaci rimske kulture najčešće su bili sakupljeni u privatnim zbirkama pojedinih zaljubljenika u povijest i povijest umjetnosti. Neki primjerci dospjeli su u različite arheološke muzeje, točnije u Split, Zagreb i Zadar, a znatan dio sačuvan je u Arheološkoj zbirci Dominikanskog samostana u Starome Gradu.⁵⁵

Bitno je istaknuti jedinstveni nalaz mramorne glave, koja je vjerojatno pripadala božici ljubavi i ljepote, Afroditu, odnosno Veneri. Ona pripada privatnoj zbirci Nisiteo-Politeo te se smatra jednim od najkvalitetnijih primjeraka skulpture antičkog Farosa. Pretpostavlja se da je izrađena krajem 4. st. pr. Kr.⁵⁶

Slika 21. Glava djevojke (Venere?), privatna zbirka Nisiteo-Politeo
(Jeličić Radonić, J. 2021. Str. 129)

⁵⁴ Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 128.

⁵⁵ Ibid. Str. 7.

⁵⁶ Ibid. Str. 129.

U Arheološkoj zbirci Dominikanskog samostana nalazi se ulomak reljefa s prikazom božice mjeseca, Lune, koji potječe iz 3. st. pr. Kr. Nažalost, sačuvan je samo gornji desni kut s prikazom ženinog poprsja i profilno okrenute glave. Pretpostavlja se kako se u suprotnom kutu nalazilo poprsje Sola, što je uobičajeno za prikazivanje Mitrina kulta. Ovaj umjetnički rad zasad predstavlja jedinu potvrdu štovanja njezina kulta.⁵⁷

Slika 22. Ulomak reljefa s prikazom Lune (Arheološka zbirka Dominikanskog samostana) (Jeličić Radonić, J. 2021. Str. 130)

Na lokalitetu antičkog Farosa pronađen je i plitki reljef s prikazom Silvana i nimfi. Nekoć je bio izložen u sklopu Arheološke zbirke Dominikanskog samostana u Starom Gradu, no trenutno nije poznato gdje se nalazi. Reljef je izrađen od vapnenca, a sastoji se od 2 fragmentirana ulomka, od kojih je desni viši od lijevoga zbog kosog izreza. Na lijevom od dvaju ulomaka prikazani su Silvan i nimfa, a na desnom, manjem ulomku, još je jedan lik nimfe. Reljef je ravno odrezan ispod pojasa triju prikazanih figura, a svakako treba pretpostaviti da nedostaje i dio reljefa s desne strane, zbog čega nažalost kompozicija kulturne slike nije cjelovita. Ovaj reljef pokazuje tragove trajanja autohtonih ilirskih tradicija. Silvan, vodeće božanstvo delmatsko-ilirskog Panteona, prikazan je en face, karakterističnih detalja ovalnog lica koji ističu dva asimetrično izrasla roga. Silvan pred sobom drži grozd vinove loze te pastirski štap koji je savinut u smjeru prikaza nimfe. Obe nimfe prikazane su u naboranim haljinama. Lica su im ovalnog oblika kao i kod Silvana, a frizura je predložena kao šest nanizanih kuglica, po tri sa svake strane.⁵⁸

⁵⁷ Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 130.

⁵⁸ Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. str. 120.

Slika 23. Reljef s prikazom Silvan i Nimfa, Rimsko doba, 1. st. poslije Krista
(Jeličić Radonić, J. 1995. Str. 120)

5.3. Nadgrobni spomenici

Prilikom gradnje crkve Svetoga Stjepana i zvonika pronađeni su dijelovi dva rimska nadgrobna spomenika iz 2. stoljeća. Spomenik žalobnog krilatog Erota s izokrenutom bakljom nalazi se na južnom dijelu trga, pored župne crkve sv. Stjepana. Drugi se spomenik također nalazi na trgu sv. Stjepana. Radi se o reljefu rimske trgovačke galije koji je ugrađen u prvoj lođi zvonika crkve.

Slika 24. Crkva sv. Stjepana i zvonik
(foto: <http://stari-grad.eu/hr/povijest>)

Slika 25. Reljef s prikazom lađe, Rimsko doba, 1.-2. st. poslije Krista
(preuzeto: <https://www.topohvar.at/topo/orte/sg/sg-ca-01-2/>)

Slika 26. Krilati Erot
(foto: Antonela Kovačić)

5.4. Skulptura

S istočne strane Dominikanskog samostana, uočen je ulomak skulpture uzidan u vrtni zid kuće. S obzirom na veličinu ulomka, vjerojatno je pripadao kipu nadnaravne veličine, koji je možda bio nedje javno i postavljen. Postavlja se pitanje koga je prikazivala osoba, no s obzirom na veličinu, vrlo vjerojatno je prikazivala nekogog od uglednijih rimskih građana.⁵⁹

Slika 27. Ulomak carske sculpture
(Jeličić Radonić, J. 2021. Str. 128)

⁵⁹ Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 129.

U stambenim prostorijama na sjevernoj strani grada, pronađeni su elementi radionica keramičkog obrta, za izradu terakotnih figura i posuda raznovrsnih oblika. Pronađeni su i ulomci keramičkih peći te alat kojim su se stanovnici Farosa služili pri izradi.⁶⁰

Od spomenika pronađenih na lokalitetu Farosa ističe se terakotna figura tipa tanagra. Lik žene prikazan je u stojećem stavu, a ističe se i zbog kvalitetog rada u punoj plastici. Odjevena je u dugačku tuniku, koju su Grci nazivali hiton, s dubokim v-izrezom na prednjoj strani. Preko hitona prebačen je ogrtač, himation, koji se spušta niz leđa i tako prekriva obe ruke.⁶¹

Slika 28. Tanagra – figura
(Jeličić Radonić, J. 1995. Str. 79)

⁶⁰ Jasna Jeličić Radonić, Miroslav Katić, Faros. Osnivanje antičkog grada. U osvit 2400. obljetnice utemeljenja, Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Odsjek za povijest umjetnosti, Split 2015., str. 152.

⁶¹ Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. str. 118.

5.5. Numizmatika, geme, nakit i keramika

Grad Faros danas je prekriven tragovima tisućljetnog života na istom prostoru. Brojni nalazi novca i keramike, bilo domaće ili uvozne, svjedoče o gradu koji je imao vlastitu kovnicu novca, keramičku proizvodnju te razvijenu trgovinu. Osnutkom grada započinje znatna aktivnost farske kovnice, što potvrđuju brojne emisije novca različitih tipova, pronađene u najdubljim kulturnim slojevima tijekom arheoloških istraživanja u jugoistočnom kutu Farosa.⁶² Faros kao slobodan (eleutheros) i neovisan (autonomos) polis kuje vlastiti srebrni i brončani novac s legendom farion (novac Farana), i to brončani kao domaće platežno sredstvo, a srebrni za međudržavnu uvozno-izvoznu trgovinu. Isto naglašava Platon, ističući važnost novca samo za svakodnevnu namjenu: »treba imati novac koji ima vrijednost samo u vlastitoj državi«, dok samo država ima pravo na posjed »deviza«.⁶³

Numizmatički nalazi pružaju mogućnost rekonstruiranja prošlosti čak i više nego je to moguće u bilo kojoj drugoj domeni arheologije. Novac je neposredni odraz društveno-političkog odnosno ekonomskog razvoja grada. Farani su u početku kovali i brončani i srebrni novac, no srebrni je ubrzo ukinut. Koje je božanstvo u Farosu nosilo pridjev Polais ili Poliarkhos (onaj koji drži grad), nije nam poznato, kao što nam nije poznato gotovo ništa o religijskom životu Farosa.⁶⁴

Rani tipovi farskog novca upotpunosti imitiraju parski novac, preuzimajući prikaze božanstava, što neposredno potvrđuje štovanje istih tipova svoje metropole.⁶⁵ Istraživanjem farske kovnice novca utvrđeno je kako su najčešći prikazi na kovanicama bili oni tipa Zeus/jarac, Perzefona/jarac, ženska glava/grozd te Demetra/jarac. Ilirski novac Herakleja te rimski novac pronađeni su u Remetinu vrtu i na drugim arheološkim sondama unutar perimetra antičkog Farosa.⁶⁶

⁶² Ibid., str. 155.

⁶³ Kukoč, Mislav. "Je li Faros ustrojen prema Platonovoj zamisli?." *Metodički ogledi* 18, br. 2 (2011): 21-30. str. 28.

⁶⁴ Ibid. Str. 73.

⁶⁵ Jasna Jeličić Radonić, Miroslav Katić, Faros. Osnivanje antičkog grada. U osvit 2400. obljetnice utemeljenja, Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Odsjek za povijest umjetnosti, Split 2015., str. 154.

⁶⁶ Faros III : grčki, grčko-ilirski i rimski novac, Jeličić Radonić Jasna, Göricke-Lukić Hermine, Mirmik Ivan, Split: Književni krug, 2017 (monografija)

Slika 29. Kovanice s prikazom Zeusa i jarca
(preuzeto: <http://www.starogradsko-polje.com/farska-kovnica-novca/>)

Slika 30. Brončani novac ilirske Herakleje
(Jeličić Radonić, J. 2017. Str. 149)

Bitno je spomenuti i svjetski poznatu ostavu grčko-ilirskog novca iz Škudljivca, otkrivenu u prvoj polovici 19. stoljeća. Ostavu je 1835. godine slučajno otkrio težak Nikola Buratović, Niccolò Burattov, u šumovitom polju zvanom Škudljivac, udaljenom 4 km istočno od Staroga Grada. Danas je pohranjena u Numizmatičkom odjelu Muzeja Slavonije u Osijeku i smatra se da je još uvijek nedovoljno istražena.⁶⁷

Slika 31. Crtež različitih tipova grčkog novca iz ostave Škudljivca
(Jeličić Radonić, J. 2017. Str. 149)

⁶⁷ Ibid. Str. 15.

Osim novca koji pokazuje dostignuća Farana, zanimljive inovacije predstavljaju i geme. Pronađene geme s prikazima rimskih božanstava u Starome Gradu ukazuju na štovanje raznih rimskih božanstava poput Jupitera, Merkura, Viktorije, Fortune, Marsa, Herkula itd. Ako se izuzmu geme, mogli bismo kazati da je antički nakit razmjerno rijedak među starogradskim nalazima.⁶⁸

U jednoj od grčkih insula koju su Rimljani preuredili, pronađena je rimska gema s izuzetnim prikazom muškoga lika, vezanog zarobljenika. Zarobljeni domorodac nalazi se između dva pobjednička spomenika – tropajona, složenih od otetog oružja. Ova je gema vjerojatno pripadala jednome od rimskih gospodara koji je obnovio grčku insulu, a mogla je služiti kao pečat.⁶⁹

Slika 32. Rimska gema s prikazom zarobljenika između dva tropajona (Jeličić Radonić, J. 2021. Str. 60)

Slika 33. Geme (Jeličić Radonić, J. 1995. Str. 27)

⁶⁸ Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995 str. 127.

⁶⁹ Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 60.

Slika 34. Naušnica i ogrlica, Rimsko doba, 1. st. poslije Krista, zlato i granat (Jeličić Radonić, J. 1995. Str. 25)

Nađeni predmeti grčke izrade, osobito fino zemljano posuđe, pokazuju stalni promet između domaćih stanovnika i Grka tijekom arhajskog i tijekom klasičnog razdoblja.⁷⁰ Za razliku od arhajskog doba, daleko je veći broj nalaza keramike iz klasičnog i helenističkog doba, odnosno od utemeljenja Farosa pa do sredine 1. st. pr. Kr. Među oslikanim ulomcima zastupljeni su antički, južnoitalski i sjevernojadranske uvezene vaze. Otkriveni su i ulomci crnosjajnih posuda raznih proizvodnih centara s reljefnim ili pak urezanim ili dekorom od pečata, a također i svjetiljke i terakote. Od obične keramike otkrivene su amfore, pitosi, urne, tegule, ukrasni antefiksi, te razni utezi za tkalačke stanove. Polako se izdvaja i lokalna produkcija finije keramike sa ili bez skromih dekorativnih elemenata, te produkcija one grublje.⁷¹ Za ovaj lokalitet karakteristični su mali farski vrčevi s jednom ručkom.

Slika 35. Nalazi iz Farosa izloženi u Arheološkom muzeju u Split (foto: <http://www.starogradsko-polje.com/muzeji-i-zbirke-spomenika-farosa/>)

⁷⁰ Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. str. 34.

⁷¹ Kirigin, Branko. "Faros, parska naseobina." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, br. 1 (2004): 9-30. str.155.

Tijekom 4. st. pr. Kr. u Farosu se proizvodilo grubo kuhinjsko posuđe, kao i drugi predmeti potrebni za svakodnevni život u gradu. Tadašnju se proizvodnju može podijeliti na dvije faze. Rana faza započinje osnutkom grada kada se još javljala gruba ilirska keramika. Iz tog su perioda pronađeni ulomci grčke keramike poput amfora ili pak crnoglazirano posuđe. Iz drugog razdoblja, kada se kolonija počela stabilizirati, pronađeni su ulomci amfora koji su pokazatelji grčko-ilirske trgovine na Jadranu.⁷²

Ukrašavanje posuda ili prekrivanje površina posuda crnim premazom karakteristično je za grčku keramiku od arhajskog do helenističkog razdoblja, a susrećemo ga i na ranorimskim posudama. Atena je bila vodeće središte proizvodnje posuda s crnim premazom.⁷³ Radionice s keramičkim pećima bile su smještene na rubnim dijelovima grada, jer su zbog visoke temperature koje su postizale tokom proizvodnje, predstavljale opasnost od požara.⁷⁴

U kasnijim razdobljima te u lokalnim radionicama pokušat će se imitirati sjajni crni metalni premaz atičkih radionica, ali on u većini slučajeva nije ni crn ni sjajan. Naime, već je spomenuto kako za postizanje crnog premaza posudu valja pomno peći, jer svaka pogreška u pečenju premazu daje drugačiju boju.⁷⁵ Pronađeni skyphosi, izrađeni u radionicama grada Farosa, imitiraju grčke posude sa crnim premazima, a služile su kao posude za vino.

Slika 36. Korintski crnoglazirani skifos
(Jeličić Radonić, J., Katić, M. 2015. Str. 37.)

⁷² Faros. Osnivanje antičkog grada. U osvjet 2400. obljetnice utemeljenja, Jasna Jeličić Radonić, Miroslav Katić, Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Odsjek za povijest umjetnosti, Split 2015., str. 145.

⁷³ Miše, Maja. "Grčka i helenistička keramika iz Farosa u Arheološkome muzeju u Splitu (stari fond)." Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 98, br. 1 (2005): 25-48, str. 29.

⁷⁴ Faros. Osnivanje antičkog grada. U osvjet 2400. obljetnice utemeljenja, Jasna Jeličić Radonić, Miroslav Katić, Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Odsjek za povijest umjetnosti, Split 2015., str. 81.

⁷⁵ Miše, Maja. "Grčka i helenistička keramika iz Farosa u Arheološkome muzeju u Splitu (stari fond)." Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku 98, br. 1 (2005): 25-48, str. 30.

Slika 37. Urna, Rimsko doba, 1.-2. st.poslije Krista, staklo
(Jeličić Radonić, J. 1995. Str. 24)

Povodom izgradnje vodovodne i kanalizacijske mreže u ulicama Staroga Grada tokom 2022. godine pronađeni su segmenti antičkog grada Farosa, od kojih je najznačajniji dio antičkog gradskog bedema na križanju ulica Vagonj i Srednje ulice. Zahvaljujući konzervatorici dr. sc. Jasni Jeličić Radonić, koja je velik dio svog života posvetila istraživanjima Farosa, povijest ovoga grada približena je turistima i mnogim drugim zaljubljenicima u povijest i povijest umjetnosti. Sadašnja istraživanja na ovome lokalitetu provodi Muzej Staroga Grada u suradnji s nekolicinom arheologa i povjesničara iz Splita i Zagreba.

6. Zaključak

Duboki i zaštićeni zaljev, veliko plodno polje u središtu otoka te brojni izvori pitke vode bili su oduvijek razlog za naseljavanje današnjeg Staroga Grada. Grčka kolonizacije ostavila je velik trag u hrvatskoj povijesti. Starogradsko polje predstavlja jedno od remek djela grčke kulture na Sredozemlju. Unatoč burnim događanjima tijekom povijesti, te višestrukim kasnijim podjelama zemljišta unutar polja, njegova osnovna struktura zadana grčkom parcelizacijom prije 2400 godina ostala je gotovo netaknuta. S razlogom je pod UNESCO-vo zaštitom. Stari Grad je u 2016. godini proslavio 2400 godina od svog utemeljenja što ga čini jednim od najstarijih gradova na području Europe. Iako se pokretni arheološki nalazi grčke i rimske kulture danas nalaze rasuti u nekoliko različitih muzeja, oni mogu zajedno s arhitektonskim ostacima antičkih građevina pružiti sliku nekadašnjeg grada u kojem je, ponajprije zahvaljujući stanovnicima, i u kasnijim razdobljima cvjetala kultura i poštovala se umjetnost.

7. Popis literature

1. Antički gradovi u Hrvatskoj, Mirjana Sanader 2009. god.
2. Barbir, Jakša. "Urbanistički razvoj Staroga Grada (priredio. V. Tarbušković)." *Prilozi povijesti otoka Hvara* XII, br. 1 (2014): 41-57
3. Čavić, Aldo. "Starogradsko polje kao kultivirani poljoprivredni krajolik kroz povijest." *Prilozi povijesti otoka Hvara* XIII., br. 1 (2017): 29-42
4. Faros III : grčki, grčko-ilirski i rimski novac, Jeličić Radonić Jasna, Göricke-Lukić Hermine, Mirnik Ivan, Split: Književni krug, 2017 (monografija)
5. Faros. Osnivanje antičkog grada. U osvit 2400. obljetnice utemeljenja, Jasna Jeličić Radonić, Miroslav Katić, Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Odsjek za povijest umjetnosti, Split 2015.
6. Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021.
7. Jeličić Radonić, Jasna. "Faros i pitagorejska načela urbanog planiranja." *Filozofska istraživanja* 37, br. 2 (2017): 231-237.
8. Jeličić-Radonić, Jasna. "RIMSKA VILLA URBANA U STAROM GRADU NA HVARU." *Arheološki radovi i rasprave* 12, br. 1 (1996): 149-161
9. Katić, Miroslav. "Proizvodnja i raširenost amfora Faros 2 na Istočnoj obali Jadrana." *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 44, br. 1 (2019): 121-131
10. Kirigin, Branko. "Faros, parska naseobina." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 96, br. 1 (2004): 9-301
11. Kukoč, Mislav. "Je li Faros ustrojen prema Platonovoj zamisli?." *Metodički ogleđi* 18, br. 2 (2011): 21-30
12. Miše, Maja. "Grčka i helenistička keramika iz Farosa u Arheološkome muzeju u Splitu (stari fond)." *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 98, br. 1 (2005): 25-48.
13. Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jasna Jeličić Radonić, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995.
14. Popović, Sara. "Kamenolomi Starogradskog zaljeva: problematika podrijetla kamena korištenog za izgradnju bedema antičkog Fara." *Archaeologia Adriatica* 6, br. 1 (2012): 107-128

15. Popović, Sara. "Koliko je maslina potrebno da...? Valorizacija arheoloških nalazišta u Starogradskom polju." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 110, br. 2 (2017): 577-599
16. Solarić, Miljenko i Nikola Solarić. "Iskolčenje zemljišnih čestica i najstariji kamen međaš u Hrvatskoj iz 4. stoljeća prije Krista." *Kartografija i geoinformacije* 8, br. 12 (2009): 59-77
17. Urbanistički razvoj Staroga Grada, Jakša Barbir, Prilozi povijesti otoka Hvara XII / 2014.
18. Zaninović, Marin. "Hvarske antičke vile - Kupinović kraj Dola." *Arheološki radovi i rasprave* 18, br. 1 (2017): 7-15.
19. Zaninović, Marin. "Teritorij Pharosa." *Prilozi povijesti otoka Hvara* X, br. 1 (1997): 7-25.

8. Popis slikovnih priloga

Slika 1. Otok Hvar dug je oko 70 km

(Solarić, Miljenko i Nikola Solarić. "Iskolčenje zemljišnih čestica i najstariji kamen međaš u Hrvatskoj iz 4. stoljeća prije Krista." *Kartografija i geoinformacije* 8, br. 12 (2009): 59-77 str. 60)

Slika 2. Farski tropej (Arheološki muzej u Zagrebu)

(Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. Str. 16)

Slika 3. Starogradsko polje

(<http://stari-grad.eu/hr/hvar-otok-unesco/stari-grad-i-starogradsko-polje>)

Slika 4. Arheološka nalazišta u obuhvatu zaštite Starogradskog polja

(Popović, Sara. "Koliko je maslina potrebno da...? Valorizacija arheoloških nalazišta u Starogradskom polju." *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 110, br. 2 (2017): 577-599. str. 581)

Slika 5. Međni kamen iz hvarske Farske hore – Starogradskoga polja iz 4. stoljeća prije Krista, na kojem je označeno tko je vlasnik zemljišne čestice. Na njemu piše ‘Međaš Matij Pitejev’ (Arheološki muzej u Zagrebu, foto Igor Krajcar)

(Solarić, Miljenko i Nikola Solarić. "Iskolčenje zemljišnih čestica i najstariji kamen međaš u Hrvatskoj iz 4. stoljeća prije Krista." *Kartografija i geoinformacije* 8, br. 12 (2009): 59-77 str. 75)

Slika 6. Polje parcelacija, ortofoto snimak Starogradskog polja s granicom zaštite i vidljivim ostacima grčke parcelacije

(Čavić, Aldo. "Starogradsko polje kao kultivirani poljoprivredni krajolik kroz povijest." *Prilozi povijesti otoka Hvara* XIII., br. 1 (2017): 29-42, str. 31)

Slika 7. Kula Tor nad ilirskom gradinom

(Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. Str. 43)

Slika 8. Prijedlog rekonstrukcije Farosa na poluotočiću uz ušće rijeke (prema J. Jeličić Radonić)

(Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. Str. 153)

Slika 9. Pogled na istočne bedeme

(Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. Str. 57)

Slika 10. Megalitski blokovi ugrađeni u zvoniku

(Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. Str. 27)

Slika 11. Tlocrt jugoistočnih bedema s gradskim vratima

(Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. Str. 58)

Slika 12. Primjerci volaka otkrivenih u jugozapadnom dijelu I. stambenog bloka

(Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. Str. 148)

Slika 13. Farska psefizma (Arheološka zbirka Dominikanskog samostana, Stari Grad)

(Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 40)

Slika 14. Kupinovik, villa rustica, u kasnoj antici pogon za proizvodnju ulja

(Čavić, Aldo. "Starogradsko polje kao kultivirani poljoprivredni krajolik kroz povijest." *Prilozi povijesti otoka Hvara* XIII., br. 1 (2017): 29-42, str. 41)

Slika 15. Ulomak freske s prikazom ptice

(Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 67)

Slika 16. Rimski mozaik otkriven u ulici Vagonj i Srednjoj ulici

(Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. Str. 17.)

Slika 17. Pogled na novootkriveni mozaik

(Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 108)

Slika 18. Ponovno otvoreni mozaik iz rimskoga doba

(preuzeto: <https://www.jutarnji.hr/kultura/art/na-otoku-hvaru-nakon-stotinu-godina-ponovno-otvoren-mozaik-iz-rimskog-doba-15104543#&gid=1&pid=4>)

Slika 19. Luterion, grčko doba, keramika

(Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995. Str. 20)

Slika 20. Ulomak reljefa friza (Arheološka zbirka Dominikanskog samostana, Stari Grad)

(Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 127)

Slika 21. Glava djevojke (Venere?), privatna zbirka Nisiteo-Politeo

(Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 129)

Slika 22. Ulomak reljefa s prikazom Lune (Arheološka zbirka Dominikanskog samostana, Stari Grad)

(Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 130)

Slika 23. Reljef s prikazom Silvan i Nimfa, Rimsko doba, 1. st. poslije Krista

(Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995., str. 120)

Slika 24. Crkva sv. Stjepana i zvonik

(preuzeto: <http://stari-grad.eu/hr/povijest>)

Slika 25. Reljef s prikazom lađe, Rimsko doba, 1.-2. st. poslije Krista

(preuzeto: <https://www.topohvar.at/topo/orte/sg/sg-ca-01-2/>)

Slika 26. Krilati Erot

(foto: Antonela Kovačić, fotografirano 16.8.2022.)

Slika 27. Ulomak carske skulpture

(Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 128)

Slika 28. Tanagra - figura

(Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995., str. 79)

Slika 29. Kovanice s prikazom Zeusa i jarca

(preuzeto: <http://www.starogradsko-polje.com/farska-kovnica-novca/>)

Slika 30. Brončani novac ilirske Herakleje (br. 2)

(Faros III : grčki, grčko-ilirski i rimski novac, Jeličić Radonić Jasna, Göricke-Lukić Hermine, Mirnik Ivan, Split: Književni krug, 2017 (monografija) str.149)

Slika 31. Crtež različitih tipova grčkog novca iz ostave Škudljivca

(Faros III : grčki, grčko-ilirski i rimski novac, Jeličić Radonić Jasna, Göricke-Lukić Hermine, Mirnik Ivan, Split: Književni krug, 2017 (monografija) str.149)

Slika 32. Rimski gema s prikazom zarobljenika između dva tropajona

(Faros - Rimski grad, Jasna Jeličić Radonić. Split: Književni krug; Zagreb: Fakultet Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu; Stari Grad: Dominikanski samostan sv. Petra Mučenika, 2021., str. 60)

Slika 33. Geme

(Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995., str. 27)

Slika 34. Naušnica i ogrlica, Rimsko doba, 1. st. poslije Krista, zlato i granat

(Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995., str. 25)

Slika 35. Nalazi iz Farosa izloženi u Arheološkom muzeju u Split

(preuzeto:<http://www.starogradsko-polje.com/muzeji-i-zbirke-spomenika-farosa/>)

Slika 36. Korintski crnoglazirani skifos

(Faros. Osnivanje antičkog grada. U osvit 2400. obljetnice utemeljenja, Jasna Jeličić Radonić, Miroslav Katić, Književni krug, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Odsjek za povijest umjetnosti, Split 2015. Str. 37.)

Slika 37. Urna, Rimsko doba, 1.-2. st.poslije Krista, staklo

(Pharos. Antički stari grad. U povodu 2380. obljetnice utemeljenja, Jeličić Radonić, Jasna, MGC, Zagreb i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo Split. 1995., str. 24)

9. Sažetak

Grad Faros je u svojoj spomeničkoj ostavština vjerojatno najbogatiji lokalitet koji smo dobili u baštinu. Otkriveni su brojni nalazi novca i keramike. Od obične keramike otkrivene su amfore, pitosi, tegule, ukrasni antefiksi, te razni utezi za tkalačke stanove. Spoznaji o važnosti Farosa zasigurno pridonosi i činjenica da je na otoku Hvaru sačuvan i najstariji antički katastar na Mediteranu. Nekoć Hora Farou danas nosi naziv Starogradsko polje te se nalazi pod UNESCO-voim zaštitom kako bi se sačuvala antička grčka podjela zemlje. Antički grad Faros jedan je od najstarijih gradova na istočnoj obali Jadrana. Dolaskom Rimljana na vlast, grad Faros je bio djelomično razoren te se smatra da se upravo tada izmijen izgled grada. Tokom prošlog stoljeća započela su istraživanja grčke stambene arhitekture i bedema. Otkriveno je kako su mnogi dijelovi Starog grada koji čine povijesnu jezgru napravljeni upravo od megalitskih kameih blokova koje su nekoć činile gradske bedeme. Ovaj lokalitet izuzetno je zanimljiv upravo zbog preklapanja kultura, ilirske, grčke i rimske te je bio velik izazov povjesničarima i arheolozima koji se bave njegovim istraživanjem. Na području Staroga Grada i trenutno se provode istraživanja na sedamnaest lokacija, što će zasigurno pridonijeti boljem poznavanju urbanizma i kulture antičkog Farosa.

Ključne riječi: Pharos, Starogradsko polje, bedemi, grčka i rimska kultura

10. Monumental heritage of the ancient Faros

The city of Faros is probably the richest locality in its monumental heritage that we have inherited. Numerous finds of coins and ceramics were discovered. Amphorae, pithos, tegulas, decorative antefixes, and various weights for weaving looms were discovered from ordinary ceramics. The fact that the oldest ancient cadastre in the Mediterranean is preserved on the island of Hvar certainly contributes to the knowledge of the importance of Faros. Formerly Hora Farou, today it is called Starogradsko polje and is under UNESCO protection in order to preserve the ancient Greek division of the country. The ancient city of Faros is one of the oldest cities on the eastern coast of the Adriatic. When the Romans came to power, the city of Faros was partially destroyed, and it is believed that it was then that the appearance of the city changed. During the last century, research into Greek residential architecture and walls began. It was discovered that many parts of the Stari Grad that make up the historical core are built precisely from the megalithic blocks that once formed the city's ramparts. This place is extremely interesting precisely because of the overlap of cultures, Illyrian, Greek and Roman, and it was a great challenge for historians and archaeologists who are engaged in its research. In the area of the Stari Grad, research is currently being carried out at seventeen locations, which will surely contribute to a better knowledge of the urbanism and culture of ancient Faros.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja ANTONELA KOVAČIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce POVIJESTI UMJETNOSTI I HRVATSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 4.7.2023.

Potpis

Kovačić

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

STUDENT/ICA ANTONELA KOVAČIĆ

NASLOV RADA SPOMENIČKA BAŠTINA ANTIČKOG FAROSA

VRSTA RADA ZAVRŠNI RAD

ZNANSTVENO PODRUČJE HUMANISTIČKE ZNANOSTI

ZNANSTVENO POLJE POVIJEST UMJETNOSTI

MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje) ANA TORLAK, doc. dr. sc.

KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje) —

ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje) VEDRAN BARBARIĆ, doc. dr. sc.
ANA TORLAK, doc. dr. sc.
KRISTINA BABIĆ, pred.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskeg rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta u Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu sa odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17) bude (zaokružiti odgovarajuće):

- a) u otvorenom pristupu
- b) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu
- c) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, 4.7.2023.
mjesto, datum

Kovačić
potpis studenta/ice